

Elias Koster, de man die zijn vader dood sloeg

Een Hilversums drama uit 1836

SIBO RULLER

Hoewel Elias Koster in 1837 werd veroordeeld wegens vadermoord en voor deze misdaad geen gratie bestond, was menigeen toch van opvatting dat het hier wel om een heel speciaal geval ging waarvoor misschien toch andere maatstaven zouden moeten gelden. De rechtsuitoefening van dit misdrijf is illustratief voor het denken in de eerste helft van de negentiende eeuw, een tijd waarin men nog geen rekening hield met de al of niet "toerekeningsvatbaarheid" van de dader voor zijn misdrijf.

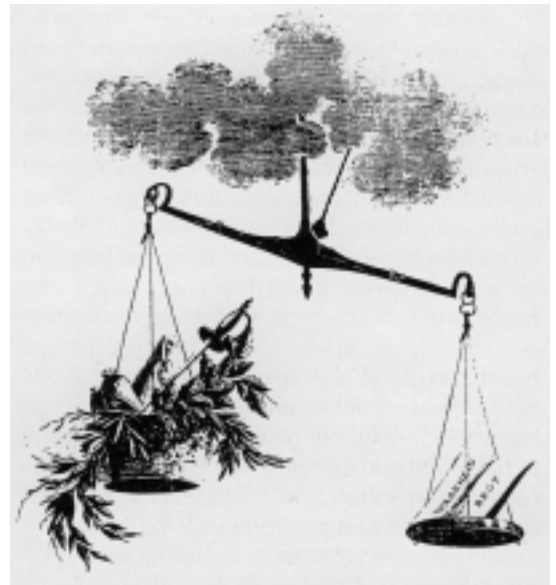
Sibo van Huiler (1940) is socioloog en docent bij de vakgroep criminologie van de Vrije Universiteit te Amsterdam en woonachtig in Bilthoven. Hij stuitte op de strafzaak tegen de Hilversummer Elias Koster, toen hij archiefonderzoek deed voor zijn in 1987 verschenen proefschrift *Genade voor Recht*, dat gaat over gratie aan ter dood veroordeelden in Nederland tussen 1806 en 1870.

Op 6 december 1836 schreef de burgemeester van Hilversum B. Andriessen aan de officier van justitie te Amsterdam: Ik haast mij te Uwer Weledelgestrenge kennis te brengen dat in de jongst-verlopen nacht alhier een afschuwelijke misdaad heeft plaats gehad, en wel dat zekeren Elias Koster deszelfs vader Willem Koster waarschijnlijk heeft van kant gemaakt. Op zichzelf zou er geen bijzondere reden zijn om op dit voorval terug te komen, want familiedrama's komen nu eenmaal met een zekere regelmaat voor. Maar de zaak Elias Koster was geen doorsnee geval. Wanneer men zich er in verdiept, blijkt dat er sprake is geweest van een unieke geschiedenis die inzicht geeft in de toenmalige mentaliteit van justitie-ambtenaren. De affaire Koster begon met een half opgedronken glaasje jenever en eindigde een half jaar later met de terechtstelling van Elias op een schavot door het ophangen aan eene galg, zoals het in het vonnis luidde, te Amsterdam.

De gebeurtenissen

Het huisje aan de Leeuwensteeg 20 mat 5½ bij 7 meter. De zeven bewoners moesten die kleine ruimte delen

met vier grote weefgetouwen. Het moet er vol en donker zijn geweest, want de grote apparaten stonden precies voor de vensters. Het gezin Koster was nu niet bepaald jong. De acht kinderen waren, op één na, tussen de 20 en 37 jaar. De drie oudsten waren getrouwd en woonden in de buurt. Eén van hen was de 31-jarige zoon Elias, arbeider in de weverij van Willem Corne-

In de tijd van Elias Koster was men druk bezig met het maken van nieuwe wetten op vele terreinen. In deze illustratie is uitgedrukt wat van die nieuwe wetten werd verwacht, namelijk waarheid en recht. Dat weegt zwaarder dan wat er allemaal in de linker schaal van de weegschaal is te zien: dingen die het ijdele en slechte symboliseren. Vermoedelijk zijn dat judaspenning (verraad), gladiolen (geweld, gladius = zwaard), kalebassen (schoone schijn) en het zwaard der gerechtigheid dat daar doorheen prikt (met dank voor de toelichting aan prof. mr. H. Bianchi). De illustratie is afkomstig uit een juridisch tijdschrift uit 1819 (*De Weegschaal*) en ontleend aan het boek *Misdaad en straf in de negentiende eeuw* (uitgave Verloren, Hilversum).

lisse van der Heijden. Uit het dossier van de strafzaak komen we niet veel over hem te weten. Wel is duidelijk dat hij iemand was die een kwade dronk over zich had en agressief reageerde op vaderlijk vermaan.

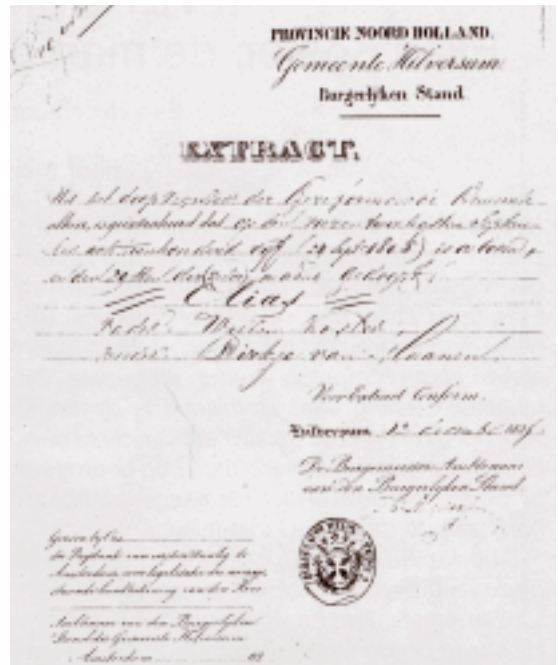
Het dossier biedt een kijk op het drama van die nacht, maar een vreemde en afstandelijke kijk. De verborgen agenda van de gerechtelijke onderzoekers luidde: feiten zo selecteren en weergeven dat de schuld van de verdachte onomstotelijk bewijsbaar wordt. Uit de stukken blijkt weliswaar dat Elias in de bewuste nacht als een dolle tijger tekeer is gegaan, maar wat er nu eigenlijk met hem aan de hand was blijft een groot raadsel.

Het belangrijkste document, de acte van beschuldiging, begint – als was het een filmscenario – op een moment waarop de bewoners net sliepen, met: een vreeselijk geweld door het slaan en schoppen tegen de buitendeur. Het was Elias die na te zijn binnengelaten al razend en vloekend op zijn vader afgang. De volgende minuten probeerden twee broers vergeefs Elias in bedwang te houden. Even later ontvluchtte bijna de hele familie verward en bang het huis. De dove moeder werd in veiligheid gebracht, zodat zus Marretje, behalve de vechtenden, als enige overbleef. Maar zij was zo door schrik en angst bevangen dat ze weinig meer dan bewusteloos schijnt geweest te zijn en zich achteraf niets kon herinneren. Toen de gevluchte mannen enige tijd later met hun oudere broer Gerrit (37 jaar) terugkwamen troffen zij hun vader dood aan, half onder een weefgetouw liggend. Elias lag wezenloos, misschien zelfs slapend, half tegen zijn vader aan.

Meteen hierna was broer Hendrik naar de nachtwacht gestoven en kon niets anders uitbrengen dan: Bij ons!, bij ons! Op de tweede dag na het voorval kwam een rijtuig uit Amsterdam (een reis van drie uur) met drie heren van justitie om een onderzoek ter plaatse in te stellen. Zij namen hun intrek in het logement Buwalda.

Onverklaarbaar gedrag

Op het eerste gezicht betreft het hier een duidelijke zaak: een onder invloed verkerende zoon vermoordt zijn vader. Toch zijn er complicerende factoren. Uit verklaringen van de mensen die Elias hebben meegeemaakt blijkt dat hij helemaal niet veel gedronken had. Bovendien had hij geen directe aanleiding om zijn vader te belagen. Nog de vorige dag had Elias geholpen het dak te repareren. Merkwaardig is, dat hij na zijn

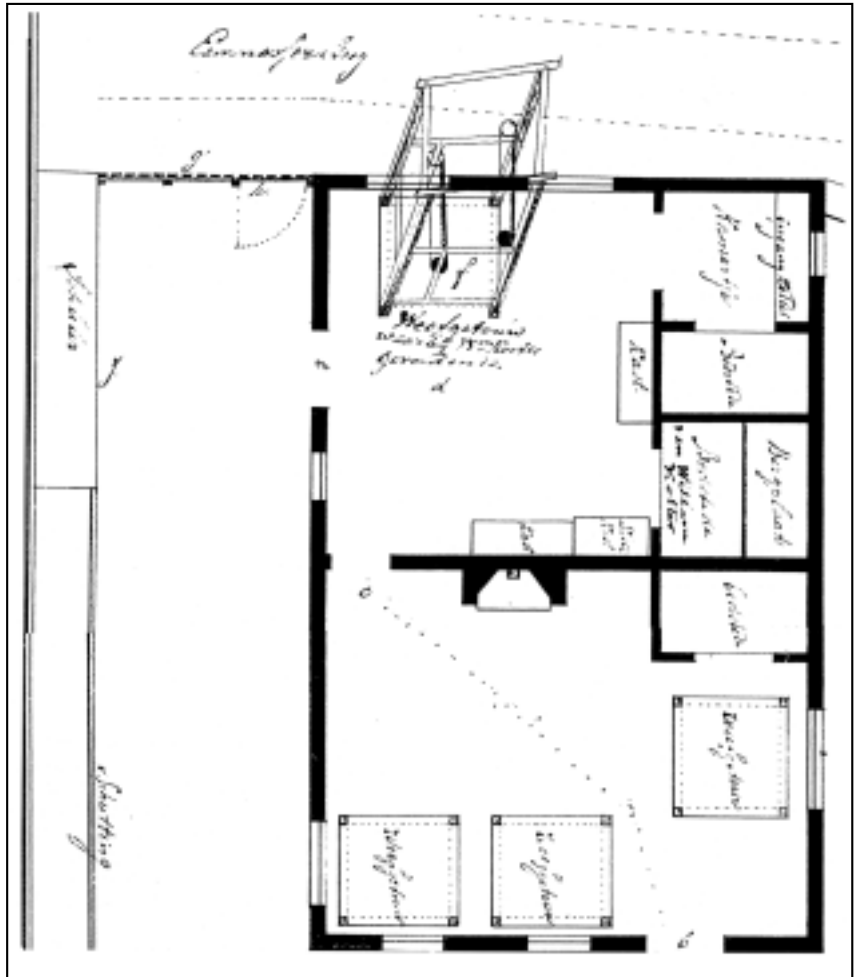
Bij de dossierstukken over het misdrijf behoort een uittreksel uit het doopregister van de Gereformeerde Gemeente te Hilversum, gedateerd 12 december 1836. Elias, zoon van Willem Koster en Dirkje van Maanen werd op 24 september 1805 geboren. Opvallend detail: de moeder van Elias droeg dezelfde meisjesnaam als de Minister van Justitie die de zaak van haar zoon behandelde.

misdad in plaats van te vluchten versuft bij het lijk was blijven liggen.

Ook voor en na het drama had hij zich vreemd gedragen. Hij was die avond om negen uur van zijn werk gekomen, had zijn glaasje jenever in een tapperij daarna half laten staan, was vervolgens bij zijn schoonfamilie Hogenbirk gaan kruisjassen (een kaartspel). Daar had hij zich wel erg onbeheerst gedragen. De gezamenlijk aangeschafte fles drank, die hij terstond aan zijn mond had gezet, moest hem afgepakt worden. Hij had geroepen: *Ik ben vanavond voor geen twaalf bang*. Al scheldend had hij het kaartspel van de gastheer pardoes in z'n zak gestoken en was hij vertrokken. Volgens getuigen had hij ook bij Hogenbirk niet veel gedronken en maakte hij niet de indruk onder invloed te zijn. Vervolgens had hij bij zijn broer Gerrit vergeefs op de deur getrommeld en geroepen: *Broer, indien gij niet open doet, zal ik u levend den hals afsnijden*. Tussen dat moment en

Hoewel de processtukken spreken van de Leeuwensteeg (de huidige Leeuwenstraat) als plaats van het misdrijf, situeert dit kaartfragment bij de stukken een ligging van het huis van het slachtoffer aan de Eemnessersteeg (de huidige Spoorstraat). De reconstructie van het stratenpatroon van Hilversum anno 1829 (zie het Straatnamenboek van Hilversum, pag. 235, uitg. Verloren, Hilversum, 1988) geeft geen uitsluitsel. Mogelijk liep de Eemnessersteeg destijds met een bocht (de huidige Kampstraat) naar de Leeuwensteeg en stond het huis op het kruispunt van beide wegen. De letters van de situatieschets verwijzen naar de toelichting zoals:

d. Legplaats van het lijk bij den inkomst van P. de Nooij. f. Weefgetouw waarbij de verslagene gevonden. g. Plaats aan de Noordzijde voor de Ingang naar 't Erf waar de gerechtsdienaar de Nooij Elias Koster eerst ontmoette en van dezelve een Slag Ontving waardoor hij ter aarde viel. j. Plaats tegen de belendende Schuur alwaar P. de Nooij met behulp der Nagtwagt Elias Koster Meester wierd en hem arresteerde.

het noodlottige gevecht met zijn vader zit een half uur waarvan onbekend is wat Elias heeft gedaan.

Na de dood van zijn vader bleef Elias zich vreemd gedragen, schopte tegen het lijk, werd door Gerrit het huis uit gewerkt, drong weer binnen en werd er opnieuw uitgegooid. Buiten riep hij voortdurend: *De duivel heeft mij beet!* en: *Ik mot hier sterven!* Even later ging hij gerechtsdienaar Pieter de Nooij te lijf en beet hij nacht-wacht Cornelis Rijkse Donker in de arm.

Dat hij de plaats van het delict niet ontvluchtte, maar er zelfs met geweld vandaan moest worden gehouden is een van de details die er op wijzen dat het gedrag Elias allerminst weloverwogen kan worden genoemd. In hedendaagse bewoordingen: hij was geen rationele dader. Maar de gerechtelijke autoriteiten probeerden

er wel een van te maken, zoals we nog zullen zien. Uiteindelijk werd hij naar Naarden afgevoerd en enige dagen later in Amsterdam gedetineerd. Hoe verging het hem daar in de gevangenis? In de stukken is daar niet veel over te lezen, maar wel dat broers Gerrit en Tijmen hem anderhalve week later bezocht hebben. Elias had hen gevraagd hem niet te bezwaren, *dewijl het ongeluk er toch toe lag*. Zij hadden geantwoord dat ze dat niet zouden doen, maar wel de waarheid zouden spreken. Elias was bij die gelegenheid zeer bedaard en zei schreiende: *Het spijt me dat ik het gedaan heef*. Gerrit moet bij dit, of een ander bezoek in de gevangenis gezegd hebben: *Jonge, jonge! Het zal wat te zeggen zijn als gij uw vermoorde vader zult zien te voorschijn komen voor Gods oordeel, ik moet u beklagend aanzien*.

De verhoren

In de periode van 9 december 1836 tot 7 januari 1837 heeft de rechter van instructie Elias Koster vier keer verhoord. Bij elk verhoor werd Elias met nieuwe feiten uit getuigenverklaringen geconfronteerd. Het was de bedoeling de verdachte in een positie te brengen dat hij onmogelijk nog iets anders kon doen dan bekennen. In dit geval wilde men Elias laten zeggen dat het van te voren zijn bedoeling was geweest zijn vader te doden. Maar hij gaf geen krimp. Bij elk verhoor hield hij van de eerste tot en met de laatste vraag vol: ik kan me niets meer herinneren. Voor de rechter van instructie (V) was slechts één conclusie mogelijk: Elias simuleert. De laatste vragen en antwoorden van het vierde verhoor zijn hier in de oorspronkelijke bewoordingen weergegeven.

V: *Of hij van geen droom heeft gesproken welken hij eenige dagen voor zijne misdaad zou gehad hebben?*

A: *Ja, en wel tegen Jacob van Wielik; hebbende hij werkelijk eenige dagen vroeger een droom gehad, dat de wereld in vuur en vlam stondt en vergaan moest, en dat hij of zijne moeder het eerst sterven zou, door welke droom hij destijds met schrik wakker is geworden en in zijn bed heeft liggen te beven.*

V: *Of die droom ook maar geen voorwendsel is?*

A: *Zegt neen en dat zijne vrouw het zou kunnen bevestigen, aan wie hij de droom dadelijk heeft medegedeeld.*

V: *Of hij zich verder in de gevangenis niet heeft uitgelaten, zich te verwonderen dat zijne broeders hem niet hadden tegengehouden, en te wenschen dat zij hem zelven liever om het leven hadden gebracht?*

A: *Zegt (woordelijk) het kan beuren, dat ik het gezeid heb, maar kan het nou niet voor mij halen.*

V: *Of hij nu, na dat hem bij zijne vorigen of dit tegenwoordig verhoor, alles is voorgehouden, wat zijne misdaad is voorafgegaan, onder welke omstandigheden en hoe dezelve door hem is gepleegd, en wat er later zoo al gebeurd is, nog tot volledige bekentenis wil komen, en zijne voorgevens tot bewusteloosheid, dronkenschap of van wat anders ook laten varen, en opgeven waarom en op wat wijze hij zijnen vader van het leven beroofd heeft?*

A: *(woordelijk) hoe kan ik bekennen, als ik niet weet, dat ik iets gedaan heb.*

V: *Waarom hij nog halstarrig blijft weigeren, en hoe hij dat nog kan blijven doen, daar hij bij een volledige bekentenis de meeste rust voor zijn gemoed zal vinden, het medelijden van anderen welligt zal opwekken, en, indien mogelijk, ook nog op genade hier beneden en in allen gevalle op vergeving bij den Hemelschen regter zal mogen hoopen, terwijl en tegendeel een halstarrig volgehoudene ontkenenis niet anders zal kunnen uitwerken, dan zijn reeds rampzalig lot nog te verzwaren?*

A: *(woordelijk) ik weet niets anders te zeggen.*

Opgraving van het lijk

Het lijk van Willem Koster werd drie dagen later, kort voor de begrafenis, door de Hilversumse heelmeesters Amesz en List onderzocht. We mogen aannemen dat zij in hun dorpspraktijk weinig ervaring hadden opgedaan met lijkschouwingen voor justitie. De Amsterdamse rechter van instructie vond het schouwrapport zo amateuristisch dat hij de burgemeester schreef: *Met groote verwondering nog heb ik voormeld rapport gelezen. Nooit toch zag ik een onvollediger en onvoldoender stuk. Daarom liet hij het lichaam een week later weer opgraven en opnieuw onderzoeken. Dit gebeurde door twee ervaren Amsterdamse experts die het lijk geheel opensneden en met name in het hoofd tal van bloeduitstortingen en botbreuken vonden. Maar over de precieze doodsoorzaak bleven zij vaag. De dood moet plotseeling zijn ingetreden, zo schreven zij, en kan alleen worden toegeschreven aan eenen hevigen schok door de hersenen en het ruggemerg geleiden, zoo wel ten gevolge van werktuigelijke schudding als van hevige gemoedsaandoening. Zij konden uit de houding waarin het lijk was gevonden niet opmaken hoe de verwondingen waren toegebracht. Hieraan is te zien dat deze medici er zeer voor beducht waren zich op het terrein van de gerechtelijke autoriteiten*

te begeven. Het leggen van een oorzakelijk verband tussen het gedrag van de zoon en de dood van de vader lieten zij over aan de rechter.

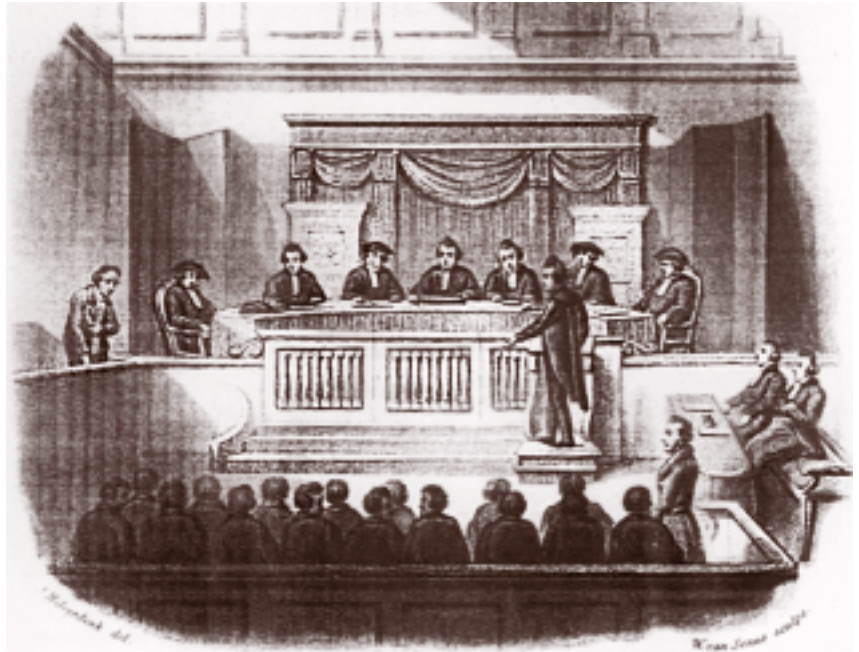
Elias wist niets meer

In de volgende weken werd door de rechter van instructie het materiaal verzameld om Elias Koster uiteindelijk in staat van beschuldiging te kunnen stellen. Daartoe werden de dader en vele getuigen verhoord. Uit processen verbaal daarvan blijkt dat Elias tot het laatst toe heeft volgehouden dat er een groot gat in zijn herinnering zat: van het gebeurde wist hij niets meer. De justitie-ambtenaren vonden dat hij simuleerde en dat hij dit meesterlijk wist vol te houden, zowel tijdens het maandenlang durende vooronderzoek als gedurende de openbare terechtzitting van het Hof van Assisen van Noord-Holland op 25 mei 1837.

Ziek of schuldig?

Wat was Elias voor een man? In onze tijd zouden we een zekere nieuwsgierigheid voelen opkomen naar levensloop en karakter van de persoon die zo'n opzienbaarde. Maar het lijkt wel alsof de gerechtelijke autoriteiten daarin nauwelijks geïnteresseerd waren. Met

Een zitting van het Hof van Assisen van Noord-Holland, die ook op 25 mei 1837 de zaak Elias Koster behandelde. De afgebeelde personen zijn vermoedelijk, v.l.n.r.: een beklagde; aan de tafel op het podium vijf rechters en twee griffiers; staande voor de tafel de verdediger, zittend rechts de leden van het Openbaar Ministerie. In de zaal staat een parketwacht om de orde onder het publiek te handhaven. (litho titelpagina A.J. van Loon, *Nieuwe toonelen uit het strafrecht*, Amsterdam 1842)

grote energie hebben ze maandenlang onderzoek verricht. Vele mensen die Elias op de dag van het voorval hadden gezien hebben ze verhoord, soms meer dan eens. De gebeurtenissen van die avond zijn van moment tot moment gereconstrueerd. Maar ze wilden alleen weten wat Elias had gedaan – alleen dat was juridisch van belang – niet wie hij was. Dus moeten we het stellen met schaarse aanwijzingen in getuigenverklaringen. Hij was sinds een jaar gehuwd en een ijverig werkman. Je krijgt niet de indruk dat hij een zware drinker was, maar hij kon na een paar glaasjes al zijn zelfbeheersing kwijtraken.

Toen hij bij de nationale militie diende was hij een keer dermate razend geworden, dat hij door zes man moest worden vastgehouden en gebonden. De gerechtsdienaar De Nooij was al twee keer eerder bij een gevecht tussen Elias en zijn vader geroepen. Dit soort gegevens waren voor de rechter van instructie geen aanleiding geweest Elias eens door een arts te laten bekijken. Wellicht is het idee niet eens bij hem opgekomen.

Over het huwelijk van Elias komen we niets te weten. Zijn vrouw had hem die dag niet gezien, dus was het niet nodig haar te horen.

Aan het gebrek aan belangstelling voor de achtergronden van de dader is te zien dat het nog de tijd was

van het “daadstrafrecht”. Pas tegen het eind van de negentiende eeuw ging de persoon van de dader betekenis krijgen voor de strafrechter.

Gerechtelijke zielkunde

In de tijd waarin Elias Koster werd berecht bestond al een voorloper van de forensische psychiatrie, de gerechtelijke zielkunde. Deze leverde soms, op voor ons primitieve wijze, visies die onverenigbaar waren met eeuwenoude gevestigde waarheden van juristen. De zielkundigen beweerden dat normaal uitziende mensen wel eens zó in de war kunnen zijn dat men hen niet geheel en al verantwoordelijk kan stellen voor hun daden. In onze tijd is dat vanzelfsprekend, in de eerste decennia van de negentiende eeuw was het dit nog niet. De juristen die deze zaak in behandeling hadden, wilden er niet van horen. De zaak Elias Koster leverde een vroege aanvaring tussen strafrecht en psychiatrie (er zouden nog vele volgen). De verdediger, C.H. Perk, hield een pleidooi waarin de invloed van de nieuwe zielkundige inzichten hoorbaar was. Hij wees op het geringe drankgebruik van Elias, het ontbreken van een motief, het nalaten te vluchten, het zonderlinge gedrag op die avond en zijn geheugenverlies. Aanhoudend simuleren vergt bepaalde vaardigheden, stelde

De slotconclusie van een lang rapport van de gratiecommissie van het Hooggerechtshof: een eenstemmig advies aan Koning Willem I om het gratieverzoek van Elias Koster en zijn vrouw van de hand te wijzen en daarmee het doodvonnis te bekrachtigen.

De Presidenten en de Prokurator Generaal voert

Verkeerd opzichts-Overzichts-Instelling.

D. H. H. H. H. *A. W. P. H. H. H.*

De slotconclusie van een lang rapport van de gratiecommissie van het Hooggerechtshof: een eenstemmig advies aan Koning Willem I om het gratieverzoek van Elias Koster en zijn vrouw van de hand te wijzen en daarmee het doodvonnis te bekrachtigen.

hij, die je bij een eenvoudige wever niet zou verwachten. Voor Perk was er sprake geweest van een tijdelijke verstandsverbijstering.

Het delict was in zo'n toestand van razernij gepleegd, dat, was het in onze tijd gepleegd, ongetwijfeld een onderzoek naar de psychische gesteldheid van de dader zou hebben plaatsgevonden. In 1836 was dit nog hoogst ongebruikelijk, al zijn er schaarse voorbeelden bekend. Maar de rechters geloofden de beweringen van de advocaat niet. Zij hielden het er op dat Koster willens en wetens zijn vader had doodgeslagen en vervolgens geheugenverlies was gaan simuleren. Na het doodvonnis hebben Elias, zijn moeder en de Amsterdamse predikant Stroeve aan koning Willem I gratieverzoeken gestuurd. De koning liet zich in gratiezaken altijd adviseren door het hoogste rechtscollege (tot 1838 het Hooggerechtshof). In hun gratie-advies betreffende Koster wordt door de bejaarde magistraten van dit hof smalend gesproken over die nieuwe inzichten der physiologie en meer bepaaldelijk der anthropolo-

gie die worden gebruikt als er eigenlijk geen verdedigingsmiddelen meer zijn en die thans in den smaak van deze en gene jonge rechtsgeleerden schijnt te vallen... Zij voorzagen al dat op die manier allerlei misdadigers "zinneloosheid" zouden gaan voorwenden en dat de wetten, tot onheil der maatschappij hun kracht zouden verliezen. Met andere woorden: over en ten koste van het hoofd van de eenvoudige en betreurenswaardige Hilversummer werd een deftige en geleerde woordenstrijd gevoerd. Omdat het schouwrapport de doodsoorzaak in het midden had gelaten liet minister van Justitie Van Maanen een "raad van gratie" bijeenkomen. Daarin overlegde de koning met een paar van zijn hoogste ambtenaren over de te nemen zware beslissing, namelijk over leven of dood van Elias Koster. Zo'n raad van gratie kwam zelden bijeen, en wel als de gratie-afweging buitengewoon moeilijk was. Er zijn geen notulen van de bijeenkomst gemaakt, maar we mogen aannemen dat de argumenten om het leven van de veroordeelde te sparen te licht werden bevonden. Het gratieverzoek werd afgewezen.

Mr. Comelis Felix van Maanen (1769-1846), Minister van Justitie onder meer van 1815-1842. Een conservatief politicus, die Koning Willem I de suggestie deed tot het bijeenroepen van een "raad van gratie", die zich moest beraden over de gratieverzoeken van en voor Elias Koster. (litho F. Waanders, collectie Iconografisch Bureau 's-Gravenhage)

Op 23 november 1837 schreef Minister van Justitie Van Maanen een notitie boven het rapport van de Commissie van gratie (gedateerd 14 september 1837) bestemd voor Koning Willem I. Van Maanen gaf in de notitie aan het met de conclusie van het rapport eens te zijn, maar adviseerde de koning niettemin de gratieverzoeken in een speciale raad te behandelen. Een ongewone stap, die aangeeft dat de afweging als moeilijk werd beoordeeld. Het paraafje links onder kan dat van de koning zijn die zich akkoord verklaart met de suggestie van zijn minister. Het stuk werd op 3 december 1837 afgeboekt bij het kabinet van de koning. De laatste kans voor Elias was daarmee verlopen. Binnen twee weken vond de executie plaats.

Eut. d. Dec. 1837 no. 25
J. Graevenhage den 24. September 1837.

1837

Opheven de Lidvergadering, na onderzoek van de heer
M. van Maanen, met de Commissie van gratie van gevoelen is, dat er geen
gronden tot gevoelde toevan, in deze zaken, meet bij volter-
lijpheid in bevestiging te moeten geven van het aancoring van
de bepaalde onthouding, die de afwijkingen, met de van de
Verbonden de bevestiging zijn, en over de hebben, zoo niet de
dit heeft van de niet over de verklaringen die gevoelt
kindsen ontrent de bepaalde conclusie, die de van de
voet van de Jansen, die niet meer in een Raad van gratie
te behandelen, en alzo niet den weg te stellen op de bevestiging
Koningderde die Raad van gratie te hebben?

J. Graevenhage den 25. November 1837.
Van Maanen

De Presidenten en de Prokureur Generaal
bij het Hoog Gerechtshof alhier, - gevein hebben de
aan de van de Raad van gratie, van de van de Raad van gratie, gevein te
justitie van de van de Raad van gratie, gevein te
Hilversum, den 21. Januari, van de van de Raad van gratie, gevein te

Vadermoord

Het wetboek van strafrecht dat toen van kracht was, de Code Pénal van 1810, was een overblijfsel van de Franse Tijd. Daarin gold het doden van iemand van wie men afstamde (parricide) als de verwerpelijke van alle misdaden. Dat betekende onder meer dat omstandigheden die bij andere delicten de schuld verminderden of wegnamen, zoals noodweer of uitlokking, hier niet werden meegewogen. Wie zijn vader of moeder had gedood was “des doods” schuldig, zelfs als het delict het karakter had van doodslag in plaats van moord. Alleen al daarom was de kans op behoud van het leven van Elias gering. Zijn zuster Marretje had kort na het gevecht in de nacht geroepen: Het is wat te zeggen, daar ligt nu mijn vadtje en nou mot mijn broer opgehangen worden! En gelijk kreeg ze, maar niet meteen. De justitiële autoriteiten lieten Elias na zijn veroordeling tot de doodstraf nog zeven maanden tussen hoop en vrees in de gevangenis zitten. Zijn terechtstelling op de Nieuwmarkt te Am-

sterdam vond plaats op 16 december 1837, het delict was intussen al een jaar oud. Deze traagheid zal wel iets te maken hebben gehad met de moeilijke afweging.

Nasleep

Er zijn niet veel negentiende-eeuwse gewelddaden geweest waarover achteraf is geschreven, maar wel over die van Elias Koster (zie de bronvermelding.) Waarschijnlijk komt dit doordat er juist in de jaren dertig van de negentiende eeuw langzaam een besef ontstond dat men niet altijd iedereen al zijn daden kan toerekenen. Dat normaal ogende medeburgers wel eens aan zielsverbijstering (zoals dat toen heette) konden lijden, was een nieuw inzicht. De zaak Koster leverde een sterk voorbeeld van de dilemma’s die rond schuldtoerekening kunnen rijzen. In onze tijd zou de rechter zich bij een dergelijk zwaar geweldsmisdrijf uitvoerig laten informeren over de persoon van de dader. De rechter uit 1837 wist wel veel van de daad, maar bijna

Op 16 december 1837 werd de vadermoordenaar Elias Koster op de Amsterdamse Nieuwmarkt opgehangen. Volgens het executieverslag bewees een diepe ernstige stilte onder de zoo grote volksmenigte (...) den indruk welke het ontzettend schouwspel (...) op dezelve maakte (bron verslag: G&E, 24 september 1994). Deze aquarel van Pieter van Loon (1801-1873) is van dezelfde plaats. Het is een straoefening van 17 februari 1841 met brandmerking en geseling. (part. collectie Van Loon, met dank aan Herman Franke)

niets van de dader. Er is een grote kans dat Koster in onze tijd als verminderd toerekeningsvatbaar zou worden beschouwd.

De schedel van Elias is kort na zijn executie onderzocht door de Amsterdamse hoogleraar W. Vrolik. Hij vond deze tamelijk primitief van bouw en zag er zelfs tekenen in van een dierlijk karakter. Waarschijnlijk zegt dit meer over toenmalige wetenschappelijke opvattingen dan over de persoon van de terechtgestelde. Aangenomen mag worden dat Elias Koster in Hilversum in de mondelinge overlevering nog een lang leven heeft geleid. Maar nu schijnt de herinnering aan hem volledig te zijn uitgewist. Kan iemand deze laatste bewering weerleggen? Aarzel niet van u te laten horen!

Bronnen

- Procesdossier van de strafzaak tegen Elias Koster (Rijksarchief Haarlem, Hof van Assisen te Amsterdam 1811-1838, inventarisnummer 577).
- Gratiedossier van Elias Koster (Algemeen Rijksarchief Den Haag, Tweede afdeling, Staatssecretarie 1813-1840, inventarisnummer 4317, datum gratiebeschikking 9-12-1837).
- Wiersma, D., *Moord en sensatie in de negentiende eeuw*. Uitgever: Sijthoff, Leiden, 1969. p. 93-112.
- Perk, C.H., *Pleitrede voor Elias Koster*. Amsterdam 1837.
- Schaaft, J.H. van der, *Proeve van een geregteijk geneeskundig onderzoek*. Amsterdam 1838.
- Het Regt in Nederland*, I. Jaargang 1838-1839, p. 57 en p. 165.

Een financiële ramp

In de tijd waarin Elias Koster werd berecht was het Reglement van 18 juni 1811 nog van kracht. Dit betekende dat de veroordeelde de proceskosten moest betalen: in het onderhavige geval f180,71. Bedenk hierbij dat het jaarloon van bijvoorbeeld een dienstmeisje (afgezien van kost en inwoning) toen in de orde van grootte van 10 à 15 gulden per jaar lag. Hoeveel het jaarloon van Elias Koster bedroeg is niet bekend, maar het is denkbaar dat de proceskosten overeenkwamen met het loon van enkele jaren. Het procesdossier bevat een onkostenberekening. Meer dan de helft van het bedrag is schadevergoeding voor de tientallen getuigen. Zij moesten van Hilversum naar Amsterdam vervoerd worden om op de openbare terechtzitting gehoord te worden. Wellicht kregen ze ook vergoeding van gederfd loon, en van voeding en logementskosten.

Staat ter liquidatie van onkosten

<i>Rechter van instructie</i>	
salaris der deurwaarders	17,26
indemniteit der getuigen	18,45
griffier	30,24
<i>Hof van Assisen</i>	
salaris der deurwaarders	13,92
indemniteit der getuigen	98,48
griffier	1,95
extra	0,40
som	180,71